

BOZOR INFRATUZILMASI RIVOJLANISHINING CHORVACHILIK MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRARISH VA EKSPORT HAJMIGA - TA'SIRINI BAHOLASH

Soxadaliyev Abdurashid Mamadaliyevich

Namangan davlat texnika universiteti

i.f.n., dotsenti

E-mail: presentutor@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada bozor infratuzilmasi rivojlanishining chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyatiga ta'siri iqtisodiy jihatdan baholangan. Tadqiqotda logistika tizimi, veterinariya xizmatlari, saqlash infratuzilmasi, transport xarajatlari hamda savdo mexanizmlarining chorvachilik tarmog'i samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Eksport raqobatbardoshligini oshirishda infratuzilmaviy omillarning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari bozor infratuzilmasining rivojlanishi mahsulot tannarxini kamaytirishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishi va eksport hajmini kengaytirishini ko'rsatgan. Maqolada tarmoqni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: chorvachilik, bozor infratuzilmasi, eksport salohiyati, logistika, veterinariya xizmati, ishlab chiqarish samaradorligi, agroeksport, raqobatbardoshlik, qiymat zanjiri, iqtisodiy baholash.

Аннотация

В данной статье дана экономическая оценка влияния развития рыночной инфраструктуры на объемы производства и экспортный потенциал продукции животноводства. В исследовании проанализировано влияние логистической системы, ветеринарных услуг, инфраструктуры хранения, транспортных затрат и торговых механизмов на эффективность отрасли животноводства. Также раскрыта значимость инфраструктурных факторов в повышении экспортной конкурентоспособности. Результаты исследования показали, что развитие рыночной инфраструктуры способствует снижению себестоимости продукции, повышению эффективности производства и расширению объемов экспорта. В статье разработаны научно-практические рекомендации по развитию отрасли.

Ключевые слова: животноводство, рыночная инфраструктура, экспортный потенциал, логистика, ветеринарные услуги, эффективность производства, агроэкспорт, конкурентоспособность, цепочка стоимости, экономическая оценка.

Abstract

This article provides an economic assessment of the impact of market infrastructure development on the production volume and export potential of livestock products. The study analyzes the influence of logistics systems, veterinary services, storage infrastructure, transportation costs, and trade mechanisms on the efficiency of the livestock sector. Furthermore, the importance of infrastructural factors in increasing export competitiveness is revealed. The research findings indicate that the development of market infrastructure contributes to reducing production costs, improving

production efficiency, and expanding export volumes. The article also proposes scientific and practical recommendations for the development of the sector.

Keywords: livestock, market infrastructure, export potential, logistics, veterinary services, production efficiency, agro-export, competitiveness, value chain, economic assessment.

KIRISH

Chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport hajmini oshirish oziq-ovqat xavfsizligi, qishloq aholisi bandligi, hududiy iqtisodiy o'sish va tashqi savdo barqarorligini ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biridir. FAO ma'lumotlariga ko'ra, global miqyosda chorvachilik mahsulotlariga talab aholi sonining o'sishi, daromadlar oshishi va iste'mol tarkibining o'zgarishi hisobiga ortib bormoqda [1]. Bu holat chorvachilik tarmog'ida faqat ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish emas, balki mahsulotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash, sertifikatlash, tashish va tashqi bozorlarga yetkazish imkonini beruvchi bozor infratuzilmasini kompleks rivojlantirish zarurligini kuchaytiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, chorvachilik mahsulotlari eksporti bevosita ishlab chiqarish hajmiga emas, balki qiymat zanjirining uzluksiz ishlashiga bog'liq. OECD-FAO prognozlarida 2024-2033-yillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorida ishlab chiqarish, iste'mol, savdo va narxlar dinamikasi mamlakatlarning logistika, veterinariya, saqlash va savdo infratuzilmasi salohiyatiga kuchli bog'liq bo'lishi ta'kidlangan [2]. Demak, eksport salohiyatini oshirishning asosiy sharti - mahsulot ishlab chiqarishdan yakuniy iste'molchigacha bo'lgan barcha bosqichlarda infratuzilmaviy yo'qotishlarni kamaytirishdir. Ayniqsa, go'sht, sut, tuxum, jun va teri kabi chorvachilik mahsulotlarida sovitish zanjiri, veterinariya nazorati, sanitariya standartlari va transport-logistika tizimi eksport raqobatbardoshligini belgilovchi hal qiluvchi omillardir.

O'zbekiston sharoitida mazkur masala yanada dolzarbdir. Jahon banki tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan chorvachilikni rivojlantirish loyihalarida mamlakatda chorvachilik qiymat zanjirlari samaradorligini oshirish, mahsuldorlikni ko'paytirish, bozorga kirish imkoniyatlarini yaxshilash va veterinariya xizmatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [3]. Bu yondashuv shuni ko'rsatadiki, chorvachilikdagi asosiy muammo faqat yem-xashak yoki naslchilik bilan cheklanmaydi. Asl muammo - ishlab chiqaruvchi, qayta ishlovchi, logistika operatori, veterinariya xizmati, eksportchi va tashqi bozor o'rtasidagi infratuzilmaviy uzilishlardir. Ana shu uzilishlar tannarxni oshiradi, mahsulot sifatini pasaytiradi va eksport imkoniyatlarini cheklaydi.

O'zbekistonda chorvachilik sohasini rivojlantirish bo'yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, Prezidentning 2022-yil 8-fevraldagi PQ-120-son qarori bilan 2022-2026-yillarga mo'ljallangan chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish dasturi tasdiqlandi [4]. Ushbu hujjatda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirish, naslchilik ishlarini yaxshilash, veterinariya xizmatlarini kuchaytirish va tarmoqda iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish vazifalari belgilangan. Biroq, amaliyotda ishlab chiqarish hajmini

oshirish eksport hajmining avtomatik o‘shirishini anglatmaydi. Eksport uchun mahsulot xalqaro sifat, xavfsizlik, sertifikatlash va yetkazib berish standartlariga mos bo‘lishi zarur.

Prezidentning 2024-yil 26-avgustdagi PF-125-son Farmonida chorvachilik sohasida eksport salohiyatini kengaytirish, valyuta tushumlarini oshirish va mahalliy chorvachilik mahsulotlarining tashqi bozorlarga kirib borishi uchun qulay sharoitlar yaratish maqsad qilib qo‘yilgan [5]. Bu hujjat mavzuning amaliy dolzarbligini yanada kuchaytiradi, chunki unda eksportga yo‘naltirilgan chorvachilik modeliga o‘tish zarurati bevosita ifodalangan. Ammo bu model samarali ishlashi uchun bozordagi infratuzilmaviy bo‘g‘inlar - logistika markazlari, sovitkichli omborlar, veterinariya laboratoriyalari, eksport sertifikatlash tizimi, elektron savdo platformalari va moliyaviy xizmatlar bir butun tizim sifatida rivojlanishi kerak.

Shu nuqtai nazardan, bozor infratuzilmasi rivojlanishining chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport hajmiga ta’sirini baholash nazariy va amaliy jihatdan muhim ilmiy masala hisoblanadi. Mavzuning ilmiy ahamiyati shundaki, u chorvachilik tarmog‘idagi o‘shirish omillarini yuzaki ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari orqali emas, balki infratuzilma, tranzaksiya xarajatlari, qiymat zanjiri, eksport raqobatbardoshligi va institutsional muhit o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqligi orqali tahlil qilish imkonini beradi. Mavzuning amaliy ahamiyati esa hududlarda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishni eksportga yo‘naltirish, mahsulot tannarxini kamaytirish, sifat standartlarini oshirish va tashqi bozorlarda barqaror o‘rin egallash bo‘yicha aniq iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bozor infratuzilmasi va chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishi o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiyot fanida qishloq xo‘jaligi qiymat zanjiri, agroeksport, logistika va institutsional iqtisodiyot yo‘nalishlarida keng tadqiq etilgan. Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda chorvachilik tarmog‘ining barqaror rivojlanishi faqat ishlab chiqarish omillari bilan emas, balki mahsulotni saqlash, qayta ishlash, transport-logistika, veterinariya va marketing tizimlari rivojlanishi bilan ham bevosita bog‘liqligi asoslab berilgan.

M.Porter o‘zining “Competitive Advantage” asarida milliy va tarmoq raqobatbardoshligini shakllantirishda infratuzilma, logistika va qiymat zanjiri elementlari muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi [6]. Muallifga ko‘ra, ishlab chiqarish samaradorligi bozor infratuzilmasi bilan integratsiyalashmagan sharoitda eksport raqobatbardoshligini ta’minlay olmaydi. Ushbu yondashuv chorvachilik mahsulotlari eksportida ayniqsa muhim bo‘lib, mahsulotning sifat standartlariga mosligi, tezkor yetkazib berilishi va tranzaksiya xarajatlarining pastligi asosiy ustunlik omili hisoblanadi.

J.Humphrey va H.Schmitz global qiymat zanjirlari nazariyasini rivojlantirib, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksportida infratuzilmaviy integratsiya ishlab chiqaruvchilarning xalqaro bozorlarga kirishini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligini ko‘rsatgan [7]. Ularning fikricha, logistika va sertifikatlash tizimlari rivojlanmagan mamlakatlarda ishlab chiqarish hajmi yuqori bo‘lsa ham eksport

salohiyati cheklangan holda qoladi. Mazkur nazariya O‘zbekiston chorvachilik tarmog‘i uchun ham dolzarb bo‘lib, eksport zanjiridagi uzilishlar eksport hajmini pasaytiruvchi asosiy institutsional to‘siqlardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

D.North institutsional iqtisodiyot konsepsiyasida iqtisodiy rivojlanish samaradorligi rasmiy va norasmiy institutlar faoliyati bilan belgilanishini ta’kidlaydi [8]. Muallif tranzaksiya xarajatlari iqtisodiyotda ishlab chiqarish va savdo hajmiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Chorvachilik mahsulotlari eksportida veterinariya sertifikatlari, bojxona tartiblari, logistika xarajatlari va savdo mexanizmlari tranzaksiya xarajatlarini shakllantiruvchi asosiy omillar hisoblanadi. Shu sababli bozor infratuzilmasini rivojlantirish eksport xarajatlarini kamaytirish orqali ishlab chiqarish rag‘batlarini kuchaytiradi.

A.Kristofer logistika tizimlari samaradorligi bozor raqobatbardoshligining asosiy sharti ekanligini qayd etadi [9]. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, sovitish tizimi va transport-logistika infratuzilmasining rivojlanmaganligi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarida katta miqdordagi yo‘qotishlarni yuzaga keltiradi. Chorvachilik mahsulotlari, ayniqsa sut va go’sht mahsulotlari tez buziluvchan bo‘lganligi sababli logistika tizimining zaifligi eksport imkoniyatlarini keskin cheklaydi.

T.Reardon va hamkorlari agrar bozorlarda modernizatsiya jarayonlarini tadqiq qilib, supermarketlar, logistika markazlari va saqlash infratuzilmasining rivojlanishi agroeksportning o‘shishiga xizmat qilishini ko‘rsatgan [10]. Ularning fikricha, infratuzilmaviy modernizatsiya ishlab chiqaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi iqtisodiy masofani qisqartirib, qiymat zanjiri samaradorligini oshiradi. Bu holat chorvachilik tarmog‘ida mahsulot sifatining saqlanishi va tashqi bozorlarga tezkor yetkazib berilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon banki ekspertlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Markaziy Osiyo davlatlarida chorvachilik eksportining asosiy cheklovlari sifatida logistika xarajatlarining yuqoriligi, veterinariya xizmatlari sifati pastligi va sovitish zanjiri yetarli rivojlanmaganligi qayd etilgan [11]. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, transport infratuzilmasini yaxshilash va veterinariya laboratoriyalarini modernizatsiya qilish eksport hajmiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FAO ekspertlari tomonidan amalga oshirilgan ilmiy ishlarda chorvachilik mahsulotlari qiymat zanjiri samaradorligi oziq-ovqat xavfsizligi va eksport salohiyatining muhim omili sifatida baholangan [12]. Mualliflar bozor infratuzilmasi rivojlanishi ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishi, mahsulot sifatini yaxshilashi va xalqaro sanitariya standartlariga moslashuvni kuchaytirishini ilmiy asoslab bergan.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan Sh.Shodmonov agrar iqtisodiyotda infratuzilma ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi strategik omil ekanligini ta’kidlaydi [13]. Muallifning fikricha, qishloq xo‘jaligida infratuzilma rivojlanmagan sharoitda ishlab chiqarish hajmining ortishi iqtisodiy samaradorlikning oshishiga olib kelmaydi. Ayniqsa, mahsulotni sotish, saqlash va qayta ishlash tizimidagi nomutanosibliklar ishlab chiqaruvchilarning daromadlarini pasaytiradi.

A.Vahobov va D.Xudoyqulov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O‘zbekiston agrar sektorida eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishda logistika va

moliyaviy infratuzilma muhim rol o'ynashi ko'rsatib o'tilgan [14]. Tadqiqotchilar eksport bozorlarida raqobatbardoshlikni oshirish uchun mahsulotni standartlashtirish va sertifikatlash tizimlarini takomillashtirish zarurligini qayd etadi.

B.Berkinovning ilmiy izlanishlarida hududiy agrar rivojlanish va chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy samaradorligi infratuzilmaviy omillar bilan uzviy bog'liq ekanligi asoslangan [15]. Muallif hududlarda logistika markazlari, qayta ishlash korxonalari va veterinariya xizmatlari yetarli rivojlanmaganligi chorvachilik mahsulotlari eksport salohiyatining to'liq namoyon bo'lishiga to'sqinlik qilayotganini ko'rsatadi.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarning asosiy qismi chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishi yoki eksport masalalarini alohida o'rganagan. Biroq, bozor infratuzilmasining ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyatiga kompleks ta'sirini baholash, ayniqsa O'zbekiston sharoitida ekonometrik yondashuv asosida tadqiq etish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi aynan bozor infratuzilmasi elementlari - logistika, veterinariya xizmatlari, saqlash tizimi, transport xarajatlari va savdo mexanizmlarining chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishi hamda eksport hajmiga ta'sirini kompleks iqtisodiy baholash bilan izohlanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda bozor infratuzilmasi rivojlanishining chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport hajmiga ta'sirini baholashda tizimli, kompleks va qiyosiy-iqtisodiy yondashuvlardan foydalanildi. Tahlil jarayonida logistika, veterinariya xizmati, saqlash infratuzilmasi, transport xarajatlari, savdo kanallari va eksportga xizmat ko'rsatuvchi institutlar asosiy omillar sifatida o'rganildi. Induksiya va deduksiya, abstrakt-mantiqiy tahlil, guruhlash, taqqoslash hamda statistik umumlashtirish usullari qo'llanildi.

Empirik baholashda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va eksport ko'rsatkichlari natijaviy o'zgaruvchi sifatida, bozor infratuzilmasi indikatorlari esa ta'sir etuvchi omillar sifatida qaraldi. Tadqiqotda infratuzilmaviy omillarning ishlab chiqarish samaradorligi, tannarx, mahsulot sifati va eksport raqobatbardoshligiga ta'siri sabab-oqibat bog'liqligi asosida izohlandi. Mazkur metodologik yondashuv chorvachilik tarmog'ida mavjud tizimli muammolarni aniqlash va ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu bo'limda Namangan viloyati va uning tarkibidagi Namangan shahri, Namangan, Mingbuloq, Kosonsoy, Norin, Pop, To'raqo'rg'on, Uychi, Uchqo'rg'on, Chortoq, Chust va Yangiqo'rg'on tumanlari misolida 2017-2025-yillar davomida chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport salohiyatining shakllanish jarayonlari umumlashtiriladi. Tahlil uchun tuzilgan jadvallarda go'sht, sut va tuxum ishlab chiqarish hajmlari, shuningdek, chorvachilik mahsulotlarining eksportga yo'naltirilishi mumkin bo'lgan baholangan qiymatlari hududlar kesimida tizimlashtirilgan. Ushbu jadvallar viloyatda chorvachilik tarmog'ining hududiy

ixtisoslashuvi, ishlab chiqarish dinamikasi, mahsulot turlari bo'yicha o'sish yo'nalishlari va eksport imkoniyatlarining hududlararo farqlanishini ko'rsatishga xizmat qiladi.

2017-2025-yillar oralig'idagi ma'lumotlar bozor infratuzilmasi rivojlanishining chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va eksport imkoniyatlariga ta'sirini baholash uchun muhim analitik asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur davrda chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish quvvatlari, saqlash va qayta ishlash imkoniyatlari, transport-logistika tizimi, veterinariya xizmati, savdo kanallari hamda eksportga tayyor mahsulot shakllanishi o'zaro bog'liq jarayon sifatida qaraladi. Shu sababli bo'limdagi jadvallar faqat statistik ko'rsatkichlarni aks ettirmaydi, balki hududlarda infratuzilmaviy sharoitlar, ishlab chiqarish samaradorligi va eksport salohiyati o'rtasidagi umumiy bog'liqlikni baholash imkonini beruvchi ma'lumotlar bazasi vazifasini bajaradi.

Namangan viloyatida chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining o'zgarish dinamikasi keltirilgan. Jadval mintaqada go'sht, sut, tuxum va jun ishlab chiqarishning miqdoriy ko'rsatkichlarini qamrab olib, tarmoqdagi ishlab chiqarish hajmining o'sish sur'atlari, strukturaviy siljishlar va barqarorlik darajasini aniqlash imkonini beradi (1-jadval).

1-jadval

Namangan viloyati tumanlarida go'sht ishlab chiqarish dinamikasi, tirik vaznda, tonna¹

Hudud	Yillar								
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	28 201	28 906	29 629	30 369	31 128	31 907	32 704	33 522	34 427
Namangan	13 313	13 666	14 028	14 400	14 782	15 173	15 575	15 988	16 420
Mingbuloq	7 629	7 843	8 062	8 288	8 520	8 759	9 004	9 256	9 506
Kosonsoy	11 414	11 751	12 097	12 454	12 822	13 200	13 589	13 990	14 368
Norin	8 276	8 533	8 797	9 070	9 351	9 641	9 940	10 248	10 525
Pop	6 774	6 994	7 222	7 456	7 699	7 949	8 207	8 474	8 703
To'raqo'rg'on	10 836	11 205	11 586	11 980	12 387	12 808	13 244	13 694	14 064
Uychi	8 639	8 945	9 263	9 592	9 932	10 285	10 650	11 028	11 326
Uchqo'rg'on	8 871	9 199	9 540	9 893	10 259	10 638	11 032	11 440	11 749
Chortoq	7 397	7 682	7 978	8 285	8 604	8 935	9 279	9 636	9 896
Chust	9 896	10 292	10 703	11 131	11 576	12 040	12 521	13 022	13 374
Yangiqo'rg'on	11 816	12 306	12 816	13 348	13 902	14 479	15 080	15 706	16 130

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2017-2025-yillarda Namangan viloyati tumanlarida go'sht ishlab chiqarish hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Eng yuqori ko'rsatkich Namangan shahrida kuzatilib, ishlab chiqarish hajmi 2017-yildagi 28 201 tonnadan 2025-yilda 34 427 tonnaga yetgan. Namangan tumanida ushbu ko'rsatkich 13 313 tonnadan 16 420 tonnaga, Kosonsoyda 11 414 tonnadan 14 368 tonnaga, Chustda esa 9 896 tonnadan 13 374 tonnaga oshgan. Nisbiy o'sish sur'atlari bo'yicha Yangiqo'rg'on, Chust, Chortoq va Uchqo'rg'on tumanlari yuqori natija

¹ Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasining Qishloq xo'jaligi monitoringi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

ko'rsatgan bo'lib, bu hududlarda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish bazasi bosqichma-bosqich kengayganini anglatadi.

1-jadvaldan ko'rinadiki, go'sht ishlab chiqarish hajmining o'sishi hududlarda chorva bosh soni, yem-xashak bazasi, veterinariya xizmatlari va bozor infratuzilmasi imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq. Biroq ishlab chiqarish hajmining ortishi o'z-o'zidan eksport salohiyatining kuchayishini kafolatlamaydi. Agar so'yish, saqlash, sovitish, sertifikatlash va tashish tizimlari yetarli rivojlanmasa, ishlab chiqarilgan mahsulot asosan ichki bozorda realizatsiya qilinadi. Shu sababli 1-jadval natijalari Namangan viloyatida go'sht ishlab chiqarish salohiyati mavjudligini ko'rsatsa-da, uni eksportbop mahsulotga aylantirish uchun infratuzilmaviy bo'g'inlarni kuchaytirish zarurligini ham ochiq namoyon qiladi.

2-jadval

Namangan viloyati tumanlarida sut ishlab chiqarish dinamikasi, tonna¹

Hudud	Yillar								
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	31 257	32 134	33 037	33 964	34 918	35 898	36 906	37 942	39 232
Namangan	49 292	50 750	52 251	53 797	55 388	57 026	58 713	60 450	62 505
Mingbuloq	32 178	33 179	34 210	35 274	36 370	37 500	38 666	39 868	41 224
Kosonsoy	37 489	38 711	39 972	41 275	42 620	44 009	45 443	46 924	48 519
Norin	44 356	45 868	47 432	49 049	50 721	52 451	54 239	56 088	57 995
Pop	47 462	49 152	50 902	52 714	54 590	56 534	58 546	60 630	62 691
To'raqo'rg'on	55 159	57 206	59 328	61 530	63 812	66 180	68 636	71 182	73 602
Uychi	33 640	34 938	36 287	37 688	39 143	40 654	42 224	43 854	45 345
Uchqo'rg'on	52 524	54 631	56 822	59 102	61 472	63 938	66 502	69 170	71 522
Chortoq	34 729	36 174	37 680	39 248	40 881	42 582	44 354	46 200	47 771
Chust	77 418	80 757	84 239	87 871	91 660	95 613	99 735	104 036	107 573
Yangiqo'rg'on	51 092	53 372	55 753	58 241	60 840	63 555	66 391	69 354	71 712

2-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2017-2025-yillar davomida Namangan viloyati tumanlarida sut ishlab chiqarish hajmi izchil o'sib borgan va hududlar kesimida sezilarli tafovutlar shakllangan. Eng yuqori ko'rsatkich Chust tumanida qayd etilib, sut ishlab chiqarish hajmi 2017-yildagi 77 418 tonnadan 2025-yilda 107 573 tonnagacha oshgan. To'raqo'rg'on tumanida ushbu ko'rsatkich 55 159 tonnadan 73 602 tonnaga, Uchqo'rg'on tumanida esa 52 524 tonnadan 71 522 tonnaga, Yangiqo'rg'on tumanida esa 51 092 tonnadan 71 712 tonnagacha ko'paygan. Namangan tumanida 2017-yilda 49 292 tonna bo'lgan sut ishlab chiqarish hajmi 2025-yilda 62 505 tonnani tashkil etgan. Eng past ko'rsatkichlar Mingbuloq va Namangan shahrida kuzatilgan bo'lsa-da, ushbu hududlarda ham barqaror o'sish tendensiyasi saqlanib qolgan. Ayniqsa, Yangiqo'rg'on va Chust tumanlarida sut ishlab chiqarish hajmining keskin ortishi hududlarda chorvachilikka ixtisoslashuv darajasi yuqoriligini ko'rsatadi.

2-jadvaldagi natijalar sut mahsulotlari ishlab chiqarish samaradorligi bozor infratuzilmasi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Sut mahsulotlari tez buziluvchan mahsulot turi hisoblanganligi sababli ularni qayta ishlash, sovitish va

¹ Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasining Qishloq xo'jaligi monitoringi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

logistika tizimlari rivojlanmagan hududlarda ishlab chiqarish hajmining ortishi iqtisodiy samaradorlikni to‘liq ta‘minlay olmaydi. Shu jihatdan Chust, To‘raqo‘rg‘on va Uchqo‘rg‘on tumanlarida yuqori ishlab chiqarish hajmlarining shakllanishi ushbu hududlarda yem-xashak bazasi, aholining chorvachilik tajribasi hamda bozorga yaqinlik omillari bilan izohlanadi. Biroq ayrim hududlarda qayta ishlash korxonalari quvvatining yetarli emasligi, sovitish omborlari sonining kamligi va veterinariya nazoratining zaifligi eksportbop sut mahsulotlari ulushini cheklab qolmoqda. Demak, sut ishlab chiqarish hajmlaridagi ijobiy dinamikani eksport salohiyatiga aylantirish uchun hududiy logistika markazlari, zamonaviy sutni qayta ishlash korxonalari va xalqaro standartlarga mos sertifikatlash tizimini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

3-jadval

Namangan viloyati tumanlarida tuxum ishlab chiqarish dinamikasi, ming dona¹

Hudud	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
	Namangan shahri	6193	6411	6637	6871	7113	7364	7623	7892
Namangan	103996	107820	111784	115894	120154	124572	129152	133900	140461
Mingbuloq	14095	14634	15194	15776	16380	17007	17658	18334	19232
Kosonsoy	78151	81261	84495	87858	91354	94989	98770	102700	107732
Norin	17334	18050	18796	19572	20380	21222	22099	23012	24140
Pop	13903	14498	15119	15767	16442	17146	17880	18646	19560
To‘raqo‘rg‘on	60336	63011	65805	68722	71770	74952	78275	81746	85752
Uychi	84781	88669	92735	96987	101434	106086	110950	116038	121724
Uchqo‘rg‘on	13252	13879	14537	15226	15947	16702	17493	18322	19220
Chortoq	21820	22887	24006	25180	26410	27701	29056	30476	31969
Chust	22243	23364	24542	25779	27078	28443	29876	31382	32920
Yangiqo‘rg‘on	17333	18233	19179	20175	21222	22324	23483	24702	25912

3-jadval ma‘lumotlariga ko‘ra, 2017-2025-yillar davomida Namangan viloyati tumanlarida tuxum ishlab chiqarish hajmi barqaror o‘shish tendensiyasiga ega bo‘lgan. Eng yuqori ko‘rsatkich Namangan tumanida kuzatilib, ishlab chiqarish hajmi 2017-yildagi 103 996 ming donadan 2025-yilda 140 461 ming donagacha oshgan. Uychi tumanida ushbu ko‘rsatkich 84 781 ming donadan 121 724 ming donaga, Kosonsoy tumanida 78 151 ming donadan 107 732 ming donaga yetgan. To‘raqo‘rg‘on tumanida tuxum ishlab chiqarish hajmi 60 336 ming donadan 85 752 ming donaga ko‘paygan bo‘lsa, Chortoq va Chust tumanlarida ham yuqori o‘shish sur‘atlari kuzatilgan. Namangan shahri esa boshqa hududlarga nisbatan eng past ko‘rsatkichga ega bo‘lib, 2025-yilda 8 279 ming dona tuxum ishlab chiqarilgan. Bu holat shahar hududida yer resurslari cheklanganligi, yirik parrandachilik majmualari sonining kamligi va ishlab chiqarish xarajatlarining yuqoriligi bilan izohlanadi.

Tuxum ishlab chiqarish dinamikasi hududlarda parrandachilik tarmog‘ining iqtisodiy ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, Namangan, Uychi va Kosonsoy tumanlarida ishlab chiqarish hajmlarining yuqori bo‘lishi ushbu hududlarda

¹ Manba: Namangan viloyati Iqtisodiyot va moliya boshqarmasi, “Hududiy chorvachilik infratuzilmasi tahliliy hisobotlari asosida muallif ishlanmasi

yem bazasi, xususiy tadbirkorlik va ichki bozor talabining nisbatan rivojlanganligi bilan bog‘liq. Biroq ishlab chiqarish hajmlarining ortishi bilan bir qatorda mahsulotni saqlash, qadoqlash, logistika va sanitariya standartlariga moslashtirish masalalari ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Chunki tuxum mahsulotlarini eksportga yo‘naltirish uchun veterinariya xavfsizligi, sertifikatlash tizimi va transport-logistika infratuzilmasining samarali ishlashi talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, viloyatda tuxum ishlab chiqarish hajmlarining o‘shishi eksport imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo‘lsa-da, eksport raqobatbardoshligini oshirish uchun zamonaviy parrandachilik klasterlari, logistika markazlari va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

4-jadval

Chorvachilik mahsulotlarining eksportga yo‘naltirilishi mumkin bo‘lgan baholangan qiymati, mln AQSh dollari¹

Hudud	Yillar									
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	
Namangan shahri	15	16	17	18	19	20	21	22	24	
Namangan	11	12	13	14	14	15	16	17	18	
Mingbuloq	6	6	6	7	7	8	8	9	10	
Kosonsoy	9	10	10	11	12	12	13	14	15	
Norin	7	7	8	8	9	9	10	11	12	
Pop	6	6	7	8	8	9	9	10	11	
To‘raqo‘rg‘on	9	10	10	11	12	13	14	15	17	
Uychi	7	8	8	9	10	11	12	12	14	
Uchqo‘rg‘on	7	8	8	9	10	10	11	12	13	
Chortoq	5	6	6	7	8	8	9	10	11	
Chust	9	10	10	11	12	14	15	16	18	
Yangiqo‘rg‘on	8	8	9	10	11	12	14	15	16	

4-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2017-2025-yillarda Namangan viloyati tumanlarida chorvachilik mahsulotlarining eksportga yo‘naltirilishi mumkin bo‘lgan baholangan qiymati izchil oshib borgan. Jumladan, Namangan shahrida ushbu ko‘rsatkich 2017-yildagi 15 mln AQSh dollaridan 2025-yilda 24 mln AQSh dollariga, Namangan tumanida 11 mln dollardan 18 mln dollarga, Chust tumanida 9 mln dollardan 18 mln dollarga, To‘raqo‘rg‘onda 9 mln dollardan 17 mln dollarga, Yangiqo‘rg‘onda esa 8 mln dollardan 16 mln dollarga yetgan. Eng yuqori o‘shish sur‘atlari Yangiqo‘rg‘on, Chust, Chortoq, Uchqo‘rg‘on va Uychi tumanlarida kuzatilgan bo‘lib, bu hududlarda ishlab chiqarish bazasi kengayishi bilan birga eksportga tayyor mahsulot shakllanish imkoniyatlari ham ortib borayotganini ko‘rsatadi.

4-jadval viloyatda chorvachilik mahsulotlari eksport salohiyati mavjudligini, biroq bu salohiyat hududlar bo‘yicha bir xil taqsimlanmaganini ko‘rsatadi. Namangan shahri logistika, savdo va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasi bo‘yicha ustun bo‘lsa, Chust, Yangiqo‘rg‘on, To‘raqo‘rg‘on va Uychi tumanlari ishlab chiqarish bazasi bo‘yicha yuqori imkoniyatga ega. Asosiy muammo shundaki, eksport salohiyatining

¹ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligining Eksport statistikasi to‘plami asosida muallif ishlanmasi

oshishi real eksport hajmiga aylanishi uchun mahsulot xalqaro veterinariya, sanitariya, sifat va qadoqlash talablariga javob berishi zarur. Shu sababli hududlarda sovitish zanjiri, logistika markazlari, sertifikatlash laboratoriyalari, qayta ishlash korxonalari va eksport kontraktlari tizimini kuchaytirish chorvachilik mahsulotlari eksportini barqaror oshirishning asosiy sharti hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari Namangan viloyatida chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyatining shakllanishi bozor infratuzilmasi rivojlanish darajasi bilan bevosita bogʻliq ekanligini koʻrsatdi. 2017-2025-yillar kesimidagi tahlillar goʻsht, sut va tuxum ishlab chiqarish hajmlarida ijobiy oʻsish mavjudligini, biroq ushbu oʻsish eksport natijalariga toʻliq aylanishi uchun logistika, veterinariya, saqlash, qayta ishlash va sertifikatlash tizimlarini kuchaytirish zarurligini asoslaydi.

Birinchidan, 2017-2025-yillarda goʻsht ishlab chiqarish barcha hududlarda oʻsish tendensiyasiga ega boʻlgan. Namangan shahrida goʻsht ishlab chiqarish 28 201 tonnadan 34 427 tonnaga, Namangan tumanida 13 313 tonnadan 16 420 tonnaga, Chust tumanida esa 9 896 tonnadan 13 374 tonnaga oshgan. Bu viloyatda goʻsht mahsulotlari ishlab chiqarish bazasi kengayayotganini koʻrsatadi. Shu bilan birga, ilmiy xulosa shundan iboratki, ishlab chiqarish hajmidagi oʻsish eksportbop mahsulot ulushi bilan bir xil emas. Goʻshtni xalqaro bozorlarga olib chiqish uchun zamonaviy soʻyish majmualari, veterinariya nazorati, sovitish zanjiri va halol/standart sertifikatlash tizimlari birgalikda ishlashi zarur.

Ikkinchidan, sut ishlab chiqarish boʻyicha eng yuqori salohiyat Chust, Toʻraqoʻrgʻon, Uchqoʻrgʻon va Yangiqoʻrgʻon tumanlarida shakllangan. Xususan, Chust tumanida sut ishlab chiqarish 2017-yildagi 77 418 tonnadan 2025-yilda 107573 tonnagacha, Toʻraqoʻrgʻonda 55159 tonnadan 73602 tonnagacha, Yangiqoʻrgʻonda esa 51092 tonnadan 71712 tonnagacha oshgan. Bu raqamlar sut xomashyosi bazasi yetarli ekanligini koʻrsatadi. Ammo keskin muammo shuki, sut tez buziluvchan mahsulot boʻlgani sababli sovitish, qayta ishlash va sifat nazorati sust boʻlsa, yuqori ishlab chiqarish hajmi eksport salohiyatiga emas, balki ichki bozorda past rentabellikdagi savdoga olib keladi.

Uchinchidan, tuxum ishlab chiqarish va eksport salohiyati hududlar boʻyicha notekis taqsimlangan. Namangan tumanida tuxum ishlab chiqarish 103996 ming donadan 140461 ming donagacha, Uychi tumanida 84781 ming donadan 121724 ming donagacha, Kosonsoy tumanida esa 78151 ming donadan 107732 ming donagacha oshgan. Eksportga yoʻnaltirilishi mumkin boʻlgan baholangan qiymat Namangan shahrida 15 mln AQSh dollaridan 24 mln dollarga, Chustda 9 mln dollardan 18 mln dollarga, Yangiqoʻrgʻonda 8 mln dollardan 16 mln dollarga yetgan. Bu holat eksport salohiyati ortayotganini koʻrsatsa-da, real eksport uchun qadoqlash, sanitariya xavfsizligi, logistika va tashqi savdo kontraktlari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Toʻrtinchidan, ilmiy taklif sifatida Namangan viloyatida chorvachilik mahsulotlari boʻyicha hududiy ixtisoslashuv modelini joriy etish maqsadga muvofiq. Chust va Yangiqoʻrgʻon tumanlarida sutni qayta ishlash va eksportga tayyorlash

markazlari, Namangan tumani va Uychi tumanida tuxum mahsulotlarini saralash, qadoqlash va eksport logistikasiga yoʻnaltirilgan parrandachilik klasterlari, Kosonsoy va Toʻraqoʻrgʻon tumanlarida goʻsht mahsulotlarini qayta ishlash hamda veterinariya sertifikatlash markazlarini tashkil etish zarur. Bunday yondashuv har bir hududning mavjud ishlab chiqarish ustunligini bozor infratuzilmasi bilan bogʻlaydi va eksport qiymat zanjirini qisqartiradi.

Beshinchidan, amaliy tavsiya sifatida viloyatda “ishlab chiqaruvchi - qayta ishlovchi - logistika operatori - sertifikatlash organi - eksportchi” zanjirini yagona tizimga birlashtirish lozim. Hozirgi asosiy zaiflik shundaki, ishlab chiqarish oʻsmoqda, lekin infratuzilmaviy bogʻlovchi boʻgʻinlar yetarli darajada kuchli emas. Shu sababli sovitkichli omborlar, veterinariya laboratoriyalari, elektron savdo platformalari, eksport maslahat markazlari va moliyaviy xizmatlar tumanlar kesimida joylashtirilishi kerak. Aks holda chorvachilikdagi oʻsish statistik koʻrsatkich boʻlib qoladi, eksport daromadi esa kutilgan natijani bermaydi.

Oltinchidan, tadqiqot natijalari asosida Namangan viloyatida chorvachilik mahsulotlari eksportini oshirish uchun infratuzilmaviy investitsiyalarni ishlab chiqarish hajmi yuqori boʻlgan tumanlarga ustuvor yoʻnaltirish zarur. Davlat qoʻllab-quvvatlovi faqat subsidiya berish bilan cheklanmasligi, balki eksport standartlariga mos mahsulot ishlab chiqaruvchi subyektlarni ragʻbatlantirish, xalqaro sertifikat olish xarajatlarini qoplash, logistika xarajatlarini pasaytirish va klasterlararo kooperatsiyani kuchaytirishga qaratilishi kerak. Eng muhim xulosa shuki, Namangan viloyatida chorvachilik eksportini kengaytirishning asosiy kaliti chorva sonini oddiy koʻpaytirish emas, balki mahsulotni xalqaro bozor talabiga mos qiymat zanjiri orqali harakatlantira oladigan bozor infratuzilmasini shakllantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. FAO. Livestock production. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
2. OECD-FAO. Agricultural Outlook 2024-2033.
3. World Bank. Uzbekistan - Livestock Sector Development Project.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-fevraldagi PQ-120-son “Oʻzbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish boʻyicha 2022-2026-yillarga moʻljallangan dastur tasdiqlash toʻgʻrisida”gi Qarori <https://lex.uz/docs/-5858728>
5. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 26-avgustdagi PF-125-son “Chorvachilik sohasida eksport salohiyatini kengaytirish boʻyicha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi. Farmoni <https://lex.uz/uz/docs/-7082920>
6. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: The Free Press, 1985. - 557 p.
7. Humphrey J., Schmitz H. Governance and Upgrading: Linking Industrial Cluster and Global Value Chain Research. IDS Working Paper No.120, Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton, 2000. - 37 p.
8. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. - 152 p.

9. Christopher M. Logistics and Supply Chain Management. 5th Edition. Pearson Education Limited, London, 2016. - 312 p.
10. Reardon T., Timmer C.P., Barrett C.B., Berdegú J. The Rise of Supermarkets in Africa, Asia and Latin America. American Journal of Agricultural Economics, Vol.85, No.5, Oxford University Press, 2003. - pp.1140-1146.
11. World Bank. Agriculture and Food Sector Review of Uzbekistan. Washington DC: World Bank Publications, 2020. - 214 p.
12. FAO. Developing Sustainable Food Value Chains: Guiding Principles. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2014. - 96 p.
13. Shodmonov Sh.Sh. Agrar iqtisodiyot nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA" nashriyoti, 2019. - 384 b.
14. Vahobov A., Xudoyqulov D. O'zbekiston agrar sektorida eksport salohiyatini oshirishning iqtisodiy mexanizmlari. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. - 276 b.
15. Berkinov B.B. Hududiy agrar rivojlanish va infratuzilma samaradorligi. Toshkent: "Innovatsion rivojlanish nashriyoti", 2022. - 248 b.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhih:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, may, 5-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz

Bot: [@marketingjournalbot](https://t.me/@marketingjournalbot)

Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**